Тетяна Івченко

Особливості розвитку професійно-технічної освіти в 20-ті рр. XX століття

За останнє десятиріччя ситуація, що склалася з підготовкою та забезпеченням кваліфікованими робітничими кадрами економіки України, характеризується як критична. Кількість професійно-технічних навчальних закладів суттєво зменшилась: якщо в 1991 році в нашій країні функціонувало 1250 професійно-технічних училищ, то у 2002 році їх залишилось 950. Масштабні перетворення в соціально-економічній сфері виявили слабкі місця щодо якості професійно-технічної освіти, показали, що її модель значною мірою не відповідає сучасним вимогам. Відчутними стали незбалансованість структури підготовки робітничих кадрів з професійно-кваліфікаційною структурою зайнятості, невідповідність рівня компетентності робітників новим вимогам, відставання змісту професійно-технічної освіти від розвитку науки і техніки.

Ефективні перетворення у сфері професійно-технічної освіти потребують не тільки вивчення досягнень розвинених країн світу, а й урахування вітчизняного історико-педагогічного досвіду. Особливо актуалізується вивчення історії навчальних закладів державної системи трудових резервів у період відбудови економіки України.

Аналіз літературних джерел засвідчує велику увагу сучасних істориків педагогіки до різних аспектів досліджуваного питання. Питання теорії та історії професійно-технічної освіти знайшли певне відображення у творах Н. Крупської. Необхідно зауважити, що вона недооцінювала роль початкової профосвіти, як самостійної освітньої системи освіти взагалі, зводила профосвіту лише до надання робітничої кваліфікації певного розряду, недостатньо враховувала політехнічні та загальноосвітні можливості профшколи [7]. Стосовно становлення та розвитку вітчизняної професійно-технічної освіти у 20-ті рр. XX ст., то найповніше вона висвітлена у працях Г. Гринька та Я. Ряппо. Так, стаття тодішнього Наркомосу України Г. Гринька «Нариси радянської освітньої політики» була однією з перших історико-педагогічних робіт, у якій розглядалося питання створення професійної школи в Україні [4; 14, с. 71–90]. У працях голови Укрголовпрофосвіти Я. Ряппо комплексно аналізуються проблеми історії виникнення, розвитку та вдосконалення навчально-виховних закладів різного типу. Досить ґрунтовно висвітлюється відмінності професійно-технічної освіти в Україні і Росії [15; 16, с. 60–67].

У 20-х рр. в Україні з’являється ціла низка узагальнюючих праць з історії розвитку професійно-технічної освіти – Н. Авдієнка «Народна освіта на Україні» [1, с. 102], «Просвітня політика за доби диктатури пролетаріату», І. Хаїта, «Система радянської освіти», М. Скрипника [17, с. 87]. У них було зроблено спробу висвітлити значення профосвіти у справі розбудови соціалізму. Кінець XX – початок XXI століття позначився приверненням уваги до проблем професійно-технічної освіти. У вітчизняній науці налічується велика кількість наукових праць, присвячених загальному стану професійної освіти на початку XXI ст. (С. Бутівщенко, І. Лікарчук, Н. Михайловська, Н. Ничкало, В. Гайдукевич та ін.).

Проведений аналіз засвідчує, що питання, пов'язані з розвитком професійно-технічної освіти в Україні в 20-ті рр. XX століття, висвітлені недостатньо.

Мета статті – розкрити особливості становлення й розвитку професійної підготовки робітничих кадрів в 20-ті рр. XX століття.

Після завершення Жовтневої революції та громадянської війни в Україні розпочались пошуки шляхів розбудови систем професійної підготовки кваліфікованих робітників.

Протягом певного періоду формальної державної незалежності початку 20-х років, яка зазначалась культурною та мовною свободами та сприяла здійсненню самостійної освітньої політики на Україні, було створено унікальну систему професійної освіти, яка складалася з трьох ланок: нижчої, середньої та вищої, була максимально орієнтованою на потреби народногосподарського комплексу та спрямовувалась на вирішення соціальних проблем молодого покоління.

Зауважимо, що історики педагогіки, здійснюючи періодизацію розвитку системи підготовки робітничих кадрів, виділяють 20-ті роки в окремий період. Першим це зробив А. Веселов у праці «Нижча професійно-технічна освіта в СРСР» (1961). У становленні та розвитку професійно-технічної освіти в СРСР автор визначив п`ять основних періодів: 1) 1917–1920 роки; 2) 1920–1929 роки; 3) 1930–1940 роки; 4) 1941–1959 роки; 5) з 1960 р. [3, с. 435].

Періодизацію системи розвитку професійно-технічної освіти в Україні було розроблено також у праці М. Пузанова та Г. Терещенка «Нариси професійно-технічної освіти Української РСР», опублікованій у 1980 році. Автори вказали на чотири періоди в розвитку професійно-технічної освіти: 1) дореволюційний період (початок XIX століття – жовтень 1917 року); 2) становлення радянської системи професіонально-технічної освіти (1917–1940 роки); 3) створення і розвиток системи державних трудових резервів (1940–1959 роки); 4) подальше удосконалення професійно-технічної освіти (1959–1980 роки) [13, с. 128]. Як бачимо, вони не виділяють 20-ті роки в окремий період, проте акцентують увагу на особливостях професійної освіти в цей час.

Низку суттєвих уточнень щодо періодизації історії розвитку систем професійної підготовки кваліфікованих робітників в Україні подано у роботах І. Лікарчука «Проблеми підготовки робітничих кадрів в Україні (1920–1929 рр.)», «Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888–1988 роки)», «Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888–1998 роки)», оприлюднених у 1996–1999 роках [10, с. 26]. Автор наголошував на необхідності розгляду 20-х років XX століття як окремого періоду в розвитку вітчизняної професійно-технічної освіти.

Спираючись на документальні матеріали, І. Лікарчук засвідчує, що підвалини нижчої професійної освіти в Україні було закладено ще у Київській Русі, коли за часів Ярослава Мудрого було засновано школу перекладачів і переписувачів книг. Традиції професійної підготовки молоді продовжилися у діяльності ремісничих цехів українського середньовіччя, коли досить розвиненою була система індивідуального учнівства, набули подальшого розвитку у козацьку добу. Пізніше розповсюдження технічних знань,

створення ремісничих шкіл, технічних училищ, курсів і товариств стало предметом опіки земств.

І. Лікарчук наголошує, що інтеграція системи підготовки робітничих кадрів у державну систему народної освіти сталася у 1920 році, коли на першій Всеукраїнській нараді у справі народної освіти обговорювалася та була прийнята «Схема народної освіти У.С.Р.Р». Відповідно до цієї схеми система професійної освіти оголошувалася складовою частиною всієї освітньої системи України і поділялася на нижчу (масову) і вищу професійну школу, що й було закріплено у Кодексі Законів про народну освіту УСРР, прийнятому у 1922 році [8].

Схема освіти, вироблена Г. Гриньком, передбачала таку структуру освіти в Україні: соціальне шкільне виховання (трудова семирічна школа) та професійна освіта. Така освітня система України відрізнялася від тієї, що існувала в радянській Росії. Головні відмінності української освітньої системи полягали у наданні пріоритетів соціальному вихованню та широкій професіоналізаціії освіти. Професійна освіта за цією концепцією ставала наступницею системи соціального виховання. Значний вплив на професіоналізацію освітньої системи УСРР мало становище дітей та підлітків, яким треба було забезпечити соціальний захист в результаті громадянської смути, неврожаю та голоду 1921 року, нестабільної ситуації у структурі суспільної праці.

Характерною особливістю розвитку професійно-технічних навчальних закладів у 20-х роках була спрямованість на задоволення потреб економіки України. Державна політика в галузі професійно-технічної освіти здійснювалась на основі врахування структури економіки, тенденцій та потреб у кадрах з різним професійним спрямуванням та рівнем кваліфікації, а також загальнодержавних і регіональних потреб у кваліфікованих робітничих кадрах. На основі аналізу структурних перетворень в системі освіти, нормативної бази та архівних матеріалів встановлено, що загальні підходи до організації професійної освіти на початку 20-х рр. XX століття дещо відрізнялись від подальшого рефрмування, яке здійснювалось під загальним керівництвом Українського головного комітету професійно-технічної і соціально-наукової освіти:

1. Укрголовпрофос визначив «два головні базиси професійної освіти – індустрію та сільське господарство» замість рівноправності всіх «вертикалей» за схемою 1920 року.

2. З 1922 року введено однакові умови щодо обов’язкового річного стажування після закінчення кожного етапу фахової підготовки.

3. Урізноманітнено організаційно-педагогічні форми здобуття професійної освіти на першому етапі фахової підготовки відповідно до загальноосвітнього рівня учнівського контингенту.

4. З 1922 року ліквідовано середню ланку в системі професійної освіти і впроваджено двохрівневу освіту – нижчу професійну і вищу професійну освіту, з відповідною диференціацією у межах кожного рівня за метою діяльності навчальних установ.

5. Кваліфікацію техніка (або майстра) можна було здобути після закінчення професійної школи і стажування на виробництві, а не в «політехнікумі», як передбачалось за первинною схемою 1920 року.

6. З 1922 року в основу функціонування професійних шкіл було покладено галузевий принцип замість вузької спеціалізації «за ремеслами» [11].

В процесі розвитку діяльності професійно-технічних навчальних закладів визначилась тенденція до поєднання загальноосвітніх і професійних знань і синхронізації навчального матеріалу шляхом створення інтегрованих курсів.

Утвердження і розвиток системи нижчої професійної освіти в Україні супроводжувалися формуванням системи управління нею. Це був нелегкий процес, адже він цілком відображав ті складні обставини суспільно-політичного життя, що відбувалися в нашій державі у 1920–1929-х роках. Система управління профосвітою виконувала дві головні функції: адміністративно-фінансову та навчально-методичну. Відповідно до цього в НКО України були утворені два центри, які взаємно доповнювали один одного: адміністративно-фінансовий і навчально-методологічний.

Для узгодження виробничого плану профосвіти з діючими потребами народного господарства України при Укрпрофосвіті була утворена Рада фахової освіти, яка прогнозувала перспективи розвитку професійної освіти .

Таким чином, до особливостей розвитку професійно-технічної освіти в Україні в 20-ті рр. XX століття можна віднести наступне. По-перше, державна політика в галузі професійно-технічної освіти здійснювалась у строгій відповідності до структури економіки, потреб у кадрах з різним професійним спрямуванням та рівнем кваліфікації, а також регіональних потреб у кваліфікованих робітничих кадрах. По-друге, вітчизняна професійно-технічна освіта в цей час мала на меті забезпечення соціального захисту учнів.

Необхідно зауважити, що подальшого вивчення потребують особливості розвитку професійно-технічної освіти України на інших історичних етапах та в окремих регіонах країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдієнко М. Народна освіта на Україні / М. Авдієнко. – Х. : ЦСУ, 1927. – 102 с.
2. Бутівщенко С. Професійна освіта в Україні в кінці XIX – на початку XX століття: тенденції, особливості, використання набутого досвіду // Школа і підготовка учнівської молоді до життя та діяльності в умовах ринку : наук.-метод. зб. – Х., 1996. – С. 28–30.
3. Веселов А. Прфессионально-техническое образование в СССР: Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования / А. Веселов. – М. : Профтехиздат, 1961. – 435 с.
4. Гринько Г. Очерки советской просветительной политики / Г. Гринько. – Х., 1923. – С. 71–90.
5. Гриценко М. Очерки по истории школ в Украинской ССР (1917–1937) / М. Гриценко. – К. : Рад. шк., 1966. – 76 с.
6. Грищенко М. Розвиток народної освіти на Україні за роки радянської влади / М. Грищенко. – К. : Рад. шк., 1957. – 76 с.
7. Крупська Н. Педагогические сочинения : в 10 т. / Н. Крупська. – М., 1959. – Т. 4.
8. Лікарчук І. Проблеми підготовки робітничих кадрів в Україні (1920–

1929 рр). / І. Лікарчук. – К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН Укр., 1996. – 206 с.
9. Лікарчук І. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888–1988 роки) : монографія / І. Лікарчук. – К. : Вища школа, 1998. – 256 с.
10. Лікарчук І. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888–1998 рр.): педагогічний аспект : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04 / І. Лікарчук. – К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН Укр., 1996. – 206 с.
11. Михайлівська Н. Науково-методичне забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів України (1921–1929 гг.) : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. Михайловська. – К. : Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН Укр., 1997. – 240 с.
12. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України / Н. Г. Ничкало. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 200 с.
13. Пузанов М. Очерки истории профессионально-технического образования Украинской ССР / М. Пузанов, Г. Терещенко. – К., 1981.
14. Ряппо Я. Система индустриально-технического оьразования.Его пути и реализация в УССР / Я. Ряппо. – Мат. 1 Всеукраинской конференции по индустриальному образованию. – Х., 1922.
15. Ряппо Я. Советская профессональная школа, ее место и значение в системе просвещения и в нашем народном хозяйстве / Я. Ряппо. – Х., 1926. – С. 60–67.
16. Ряппо Я. Народна освіта на Україні за десять років революції / Я. Ряппо. – Х., 1927. – 126 с.
17. Скрипник М. Система робітничої освіти / М. Скрипник. – Х., 1929. – Ч. 1–2. – 87 с.